

У. С. Р. Р. — Н. К. Г.
УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ

ТРУДИ
ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА
ДОСЛІДНИКІВ ПРИРОДИ

ТОМ LV

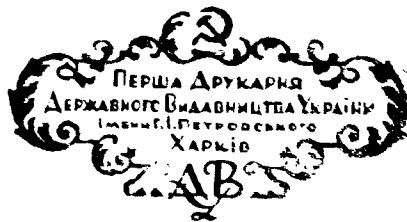
ЗАПИСКИ
НАУКОВО-ДОСЛІДЧОЇ КАТЕДРИ
ЗООЛОГІЇ

№ 2

TRAVAUX DE LA SOCIÉTÉ
DES NATURALISTES DE KHARKIV

VOL. LV

Бібліографічний опис цього видання вищено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати



Укрголовліт № 1419. 6 III 1930.
Зам. № 1301 Тираж 2.000.

М. Г. МІЛЮТІН.

Матеріали до фауни Mammalia Дніпропетровської округи.

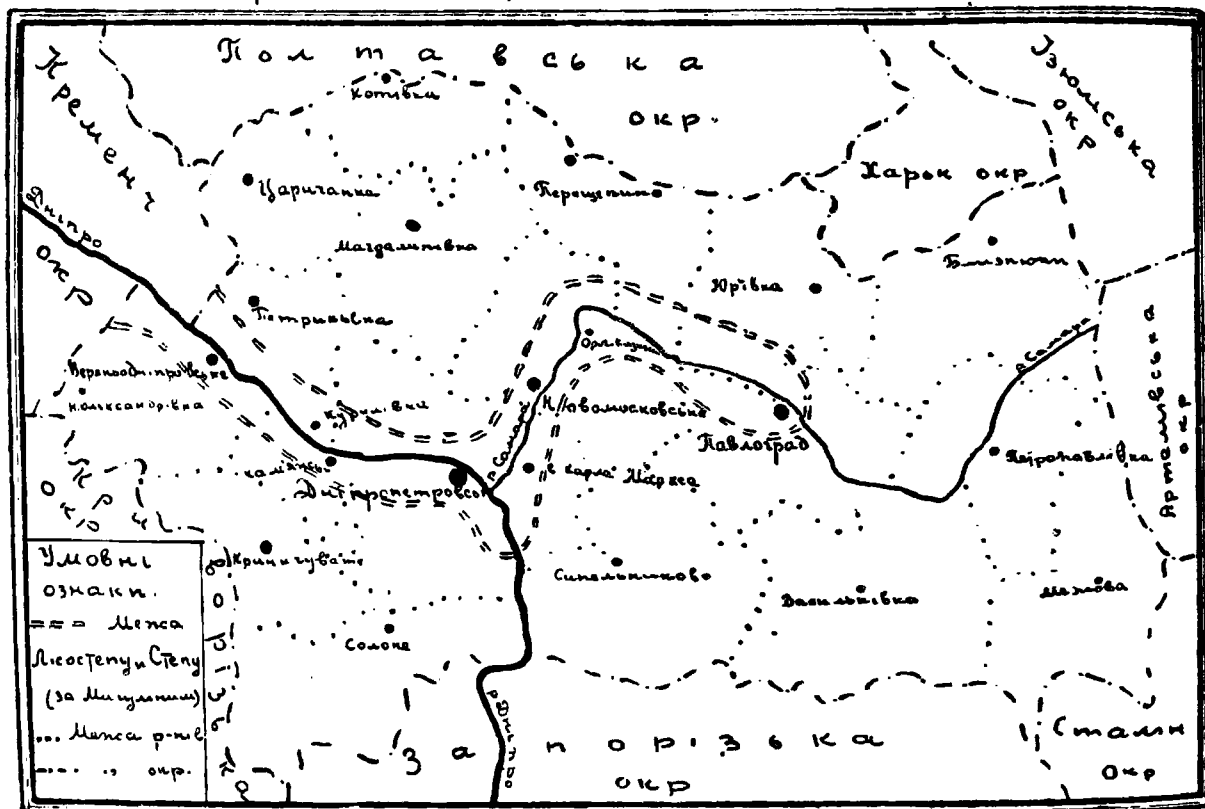
Літо 1928 року мені довелося провести в Дніпропетровській окрузі з метою досліджування фауни ссавців. Зібраний за цей час досить значний, не позбавлений інтересу матеріал і є предмет цієї роботи.

У зоогеографічному відношенні Дніпропетровська округа в сучасних адміністративних межах (див. карту) являє з себе виключний інтерес: із одного боку на її терені проходить головна артерія України — р. Дніпро, що є природною межею розповсюдження деяких видів ссавців, і з другого — ясно намічається межа Лісостепу й Степу. За нещодавно опублікованою роботою О. О. Мигуліна (див. працю 20) „Зоогеографическое районирование Украины на основании распространения млекопитающих“, південна межа Лісостепу проходить у правобережній частині округи на рівні Олександрія - Верхньодніпровськ. На південь ця лінія знижується долиною Дніпра до порогів, потім переходить на лівий берег Дніпра й, вдавшись глибоким язиком по долині р. Самари у лівобережний степ, знов іде на північ по східньому краю долини р. Дніпра. Не зупиняючись на докладному опису природних умов Дніпропетровської округи, я дозволю собі сказати в стислій формі декілька слів про Самарський лісовий масив, що розкинувся по долині р. Самари. Р. Самара є приток р. Дніпра і вливається в нього біля м. Дніпропетровська. Правий берег р. Самари високий порізаний балками, а лівий характеризується алювіяльними покладами і солонцями з літоральною флорою. В околицях сел Знаменки й Карабінівки є соляні лимани. Щодо самого лісу, то він складається переважно з твердолистяних порід

дуб (*Quercus pedunculata* *Quercus sessiliflora*), берест (*Ulmus*) кльон (*Acer*), ясен (*Fraxinus*). Видне місце займають також шпилькові породи, головним чином сосна (*Pinus silvestris*). Смуга Самарського лісу іде від Павлограду до Новомосковська і в деяких місцях досягає 20 кілометрів завширшки.

Наші відомості про фауну ссавців Дніпропетровщини обмежуються популярною роботою І. І. Барабаша-Ни-

Карта Дніпропетровської окр.



Мал 1

кифорова (5) де автор, на жаль, не стверджує, за рідкими випадками, своїх спостережень фактичним матеріалом.

Збір матеріалу та спостереження я переводив головним чином у Самарському лісі біля с. Орлівщина Новомосковського р-ну, а також у Верхньодніпровському, Петриківському та частково Павлоградському районах.

Не торкаючись зовсім опису будівлі черепів та забарвлення хутра нижчеазначених звірів, подаю тільки одні виміри тіла та черепів. Всі виміри в міліметрах.

Вважаю за свій приймний обов'язок висловити подяку В. Г. Аверіну за допомогу літературою й О. О. Мігуліну за низку цінних вказівок та допомогу матеріалами для порівняння.

Ordo Chiroptera—Кажани, або летючі миші.
Fam. Vespertilionidae.

1. *Nyctalus noctula princeps* Ognev.—
Звичайний рудий кажан, або ранній.

Матеріал: вісімдесят екземплярів. Самарський ліс, с. Орлівщина, Новомосковського району Дніпропетровської округи.

N. n. princeps дуже поширений у Самарському лісовому масиві. Живе, як доводилось мені спостерігати, колоніями, різними кількістю осіб. Вдень ці кажани переховуються по дуплах старих дерев і тільки ввечері, коли ще не стемніло, залишають свій притулок.

В середніх числах травня (19.V. 1928 р.) секціонуючи вагітних самиць, я знаходив один-два ембріони розміром трохи більших за горошину. В цей час і пізніше, у складках крил та хвоста знаходив у великій кількості паразитів. (*Cimex* sp.)



Мал. 2. Звичайний рудий кажан

Виміри тіла та черепів												
<i>Nyctalus noctula princeps</i> Ognev	№ 162 ♀ 19.V.28 Орлівщина Новомосковськ. р. Дніпропетр. округ. Н. Г. Мізюк	№ 82. ♀ 12.V.28. lb dem	№ 157. ♀ 19.V.28. lb dem	№ 175. ♀ 19.V.28. lb dem	№ 123. ♂ 19.V.28. lb dem	№ 12. ♀ 19.V.28. lb dem	№ 164. ♀ 19.V.28. lb dem	№ 115. ♀ 19.V.28. lb dem	№ 136 ♀ 19.V.28. lb dem	№ 121. ♀ 19.V.28. lb dem	№ 45 ♀ 12.V.28. lb dem	№ 143 ♀ 19.V.28. lb dem
L	78	80	81	82	80	74	75	76	82	78	79	82,5
Ca	50	51	53	54	50	50	55	50	49	52	51	52
Передрам'я	55	54,6	56	53,5	55,5	56	51	55	55	55	54,6	54,5
Au	16	14,5	17	17	17	15	16,5	15	16	15	16	15
Загальна довжина	18,5	—	19,2	—	18,6	19,2	18,5	19	18,2	19,3	—	—
Конділобазальна довжина	17,8	—	18,6	—	18,2	18,7	18,2	18,6	17,8	18,9	—	—
Вилицева ширина	12,7	—	13	—	12,9	13,2	13	13	12,3	13,3	—	—
Межиочна ширина	5,7	—	5,6	—	5,3	6	5,5	5,3	5,5	5,7	—	—
Ширина черепа	11,8	—	11,7	—	11,9	11,9	12	11,9	11,5	11,8	—	—
Висота черепа	9	—	8,7	—	9	8,9	8,8	9	—	9,2	—	—

2. *Nyctalus leisleri* Kuhl.— Кажан Лейслерів

Матеріал: сорок два екземпляри. Самарський ліс. с. Орлівщина, Новомосковського р-ну, Дніпропетровської округи.

Знаходження *N. leisleri* дуже цікаве не тільки для Дніпропетровщини, а і взагалі для всієї України. Наші відомості про поширення *N. leisleri* на Україні обмежуються вказівками лише двох авторів: К. Ф. Кесслер (12) указує для кол. Київської губ., і О. О. Мігулін (19)—для Харківської. Очевидячки, цей вид розповсюджений по всій Україні, але зустрічається досить рідко. За весь час мені пощастило знайти лише дві колонії, які складались виключно з самиць.

Лейслерів кажан у відношенні вибора стацій схожий до свого родича *N. n. princeps*.

Виміри тіла та черепів <i>Nyctalus leisleri</i> Kuhl	№ 172 ♀ 25.V.28 Орлів- щина Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Г. Мілютін	№ 170. ♀ 25.V.28. Ibidem	№ 171. ♀ 25.V.28. Ib d m	№ 172 ♀ 25.V.28 Ib d m	№ 199 ♀ 10.VI.28 Ib dem	№ 207. ♀ 10.VI.28. Ibidem	№ 220. ♀ 10.VI.28. Ib bem	№ 219. ♀ 10.VI.28 Ibidem	№ 218. ♀ 10.VI.28 Ibidem	№ 206. ♀ 10.VI.28. Ib dem	№ 215. ♀ 10.VI.28. Ibidem	№ 211. ♀ 10.VI.28. Ibidem
L	65,7	64,3	67	65,5	62	65,2	66,2	65,3	62,5	66	66,7	66,5
Ca	44	44,5	45	48	42,3	39,4	38	38,5	38,7	41	43,5	40,6
Передрам'я	45	44,6	44,6	42,5	45,5	44,1	44,1	41,4	42	44,2	45	43,5
Au	16	15	15	16	16	15	16,8	15,1	14,5	16	14,8	16
Pl	—	—	—	—	8,7	8	9	8,2	8,1	8,5	8,2	8,8
Загальна дов- жина	16	15,7	15,9	15,4	15,7	15,7	15,8	15,4	15,3	15,6	16	15,9
Конділобазаль- на довжина	15,2	15,5	15	15	15	15,2	15,5	15,1	15,1	15,4	15,5	15,4
Вилицева шири- на	—	—	10,6	10,5	10,2	10,2	10,4	10,4	10,3	10,1	10,4	10,4
Межючна ши- рина	5,1	5	5,1	5,2	5,3	5	5	5,2	5,1	5,2	5,2	5,2
Ширина черепа	9,3	9,4	9,7	9,3	9,6	9,6	9,3	9,4	9,1	9,4	9,6	9,5
Висота черепа	—	7	7,5	6,8	7,2	7,4	7,3	7,2	7	7,5	7,2	7,3

Виміри тіла та черепів	№ 201 ♀ 10.VI.28. Ор-лівщина Новомоск. р. Дніпропетровськ. окр. Н. Г. Мілюгін		№ 190. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 185. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 205. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 204. 10.VI.28. Ibidem		№ 200. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 196. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 214. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 187 ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 194. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 203. ♀ 10.VI.28. Ibidem		№ 192. ♀ 10.VI.28. Ibidem	
<i>Nyctalus leisleri</i> Kuhl																								
L	64.7	62.3	62.4	65.2	61.4	62.5	60.5	63.2	63.3	61.2	64.1	64.3												
Ca	39.3	41	40	44.2	39	38.9	38.5	40	38.9	38	40	40.2												
Передрам'я	42.5	42	41.4	44	43.1	44.2	42	42	44	43	43.2	42												
Au	15.2	14.3	14	14	14.9	15.3	14.1	15.1	15	16	15.7	15												
Pl	8.3	8	8.8	8	8.6	8.2	8.3	8.6	8.4	8.5	8.2	8.6												
Загальна довжина	15.2	15.5	15.6	15.6	15.5	15.5	15.4	15.5	15.7	15.5	15.6	15.1												
Конділобазальна довжина	14.9	15.3	15	15.4	15.2	15.2	15	14.9	15.3	15.4	15.5	15												
Вилицева ширина	10	10.1	10.3	10.2	10.2	10	10.1	10.4	10.2	10.4	10.3	10.4												
Межіочна ширина	5.3	5.2	5.4	5.3	5	5.5	5.4	5.1	5.3	5	5.3	5.3												
Ширина черепа	9.1	9.6	9.6	9.6	9.2	9.5	9.1	9.6	9.5	9.5	9.3	9.4												
Висота черепа	8	7.5	7.5	7.6	7.2	7.5	7.2	7.3	7.1	7	7.5	7.7												

3. *Pipistrellus pipistrellus pipistrellus* Schreb.

Малий нетопир

Матеріал: двадцять екземплярів. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи. Р. р. *pipistrellus* у межах Дніпропетровщини розповсюджений дуже широко. Для денного притулку обирає дупла дерев і горища будівель. Вилітає, коли стане зовсім темно.

Виміри тіла та черепів	№ 174 ♀ 29.V.28. Орлівщина Новомоск. р. Дніпропетровськ. окр. Н. Г. Мілюгін		№ 180. ♀ 26.V.28. Ibidem		№ 176. ♀ 26.V.28. Ibidem		№ 178. ♀ 26.V.28. Ibidem		№ 173. ♀ 26.V.28. Ibidem		№ 175 ♀ 26.V.28. Ibidem		№ 179. ♀ 26.V.28. Ibidem	
<i>Pipistrellus pipistrellus pipistrellus</i> Schreb														
L	44.5	44	48.2	46.3	45.5	46.6	45.5							
Ca	30	33.1	35	30.9	33	32	30							
Передрам'я	31.7	29.1	31.5	30.4	30.8	30	28.9							
Au	10.2	10.2	10.8	10.5	11.1	10.3	11							
Загальна довжина	11.3	11.4	12.2	11.9	11.6	11.8	11.6							
Конділобазальна довжина	11	10.8	11.6	11.5	11.3	11.5	11.2							
Вилицева ширина	7.4	—	7.2	7.3	7.4	7.5	—							
Межіочна ширина	3.8	3.7	4.1	4.2	3.7	3.7	3.8							
Ширина черепа	6.2	6.5	6.8	6	6.4	6.6	6.6							
Висота черепа	—	5.5	5.6	—	5.7	—	—							

4. *Eptesicus serotinus serotinus* Schreb.—

Пізній двоколірний кажан

Матеріал: два екземпляри. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи. *E. s. serotinus* досить звичайний для Дніпропетровської округи. Зазначених два примірники було здобуто на горіщі старих будівель. № 75 ♂ 8.V.28. L—83, Са—50, Пр.—58, Ас—8, заг. дов.—19, кондилоб.—18.7, вилицева шир.—13.1, межиочна—5.5.

№ 268 ♂ 20.VIII.28 L—80.3, Са—4, Пр.—51.8, Ас—11.

5. *Myotis daubentonii volgensis* Everism.—

Понадводяний нічний кажан

Матеріал: один екземпляр. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

M. d. volgensis дуже поширений у Самарському лісі. Цього кажана я спостерігав у значній кількості на повороті р. Самари біля Олексіївської дачі, проти с. Орлівщини. Вилітає з наступом темноти. № 324 ♂ 22.VIII.28.

6. *Plecotus auritus auritus* L.—

Вухатий кажан, або вухань

Матеріал: один екземпляр. С. Якимівка Новоолександрівської с/ради Верхньодніпровського району Дніпропетровської округи.

За весь час мого перебування на Дніпропетровщині був добутий тільки один примірник цього кажана. № 228 L—48, Са—38, Пр.—37, Ас—33, загальн. довж.—14.9, кондилоб.—14.5, Вилиц. шир.—8.2, межиочна—3.7. Ширина черепа—8.4. Висота черепа—7.

Ordo Insectivora.—Комахоїди

Fam. Erinaceidae.—Їжаки

7. *Erinaceus rumanicus* Barret-Hamilton.—

Їжак Південний

Матеріал: один екземпляр. С. Якимівка Верхньодніпровського р-ну; один примірник Самарський ліс Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

E. humanicus дуже часто зустрічається на право- і лівобережжі Дніпропетровської округи. У Самарському лісі це дуже звичайне звірятко. № 28 ♀ 12.IV.28. L — 233, Ca — 18.5, Pl — 43.2, Au — 29. № 270 ♀ 22.V.28. L — 235, Ca — 31.5 Pl — 42, Au — 30.

Fam. Talpidae

8. *Talpa europea brauneri* Satun.—

Кріт південноросійський

Матеріал: один екземпляр. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

Для Самарського лісу Т. І. браунері звичайне звірятко. Особисто мені доводилось дуже часто спостерігати свіжі кротові купки землі на обох берегах р. Самари.

А. А. Бравнер (8) знайшов крота понад річкою Самарою в кол. Новомосковському повіті. Можливо, що Самарський лісовий масив встановлює межу його південного розповсюдження на Лівобережжі України. № 226 ♂ 7.VII.28. L — 140.6, Pl — 18.5, Ca — 31.

Desmana moschata L.—Хохуля.

Ця цікава, дуже мало вивчена звіринка, розповсюджена (17) в північно-східній Україні понад р. Дінцем на терені Ізюмської, Старобільської, Луганської та Артемівської округ. Року 1925 Н. В. Шарлеман (29) на підставі вказівок І. І. Барабаша-Никифорова, на жаль, не підтверджених певним фактичним матеріалом, приводить хохулю для річок Самари і Сури, що протікають у сучасній Дніпропетровській окрузі і вливаються в Дніпро. Не дивлячись на вищезазначені вказівки І. І. Барабаш-Никифоров (5) в своїх нарисах фауни Наддніпрянщини утримується від внесення хохулі в реєстр звірів зазначених місцевостей до одержання нових документальних даних. В недавно оголошеній роботі, що присвячується виключно розповсюдженню хохулі понад Дніпром, І. І. Барабаш-Никифоров (6) нічого нового не дає за винятком випадка знаходження в плавнях Дніпра (в районі Нікополя —

лівий берег) декількох нір, що дуже гарно схоронились та мають велику схожість з норами хохулі.

Особисто мені, за чотиримісячне перебування, з невеликими перервами, в Самарському лісовому масиві знайти хохулю по р. Самарі не вдалось. Всі мої шукання, а також розпитування місцевих рибалок не дають підстави накреслити можливість розповсюдження хохулі по р. Самарі.

Фам. Soricidae.—Мідиці

9. *Sorex araneus araneus* L.—

Звичайна мідиця

Матеріал: шість екземплярів. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р - ну Дніпропетровської округи.

У Самарському лісовому масиві *S. a. araneus* досить розповсюджене звірятко.

Мені доводилось зустрічати *S. a. araneus* поблизу від води під коріннями старих дерев та в сирих рівчаках.

Виміри тіла та черевів <i>Sorex araneus araneus</i> L.	L	Ca	Pi	Загальна довжина	Конділобазальна довжина	Основна довжина	Межічна ширина	Довжина носов. кісток
№ 109 ♀ 16.V.28 Орлівщина Ново-московськ. р. Дніпропетр. окр.	83	38	10.5	20.4	19.5	17.5	4.6	7.1
№ 308 ♀ 26.V.28 Ibidem	68	40	12	спиртов. приміри.				
№ 309 ♀ 25.VIII.28 Ibidem	75	37.3	10.8	19.9	19.3	17.7	4.1	6.7
№ 310 ♀ 2.XII.28 Ibidem	72	38.1	11.5	20	19.2	18	4.5	7
№ 311 ♀ 2.XII.28 Ibidem	73.5	37	12	—	—	—	—	—
№ 312 ♀ 2.XII.28 Ibidem	72.5	40	12	20	19.1	17.7	4	7.9

Ordo Rodentia.—Гризуни.

Фам. Sciuridae.—Родина білок.

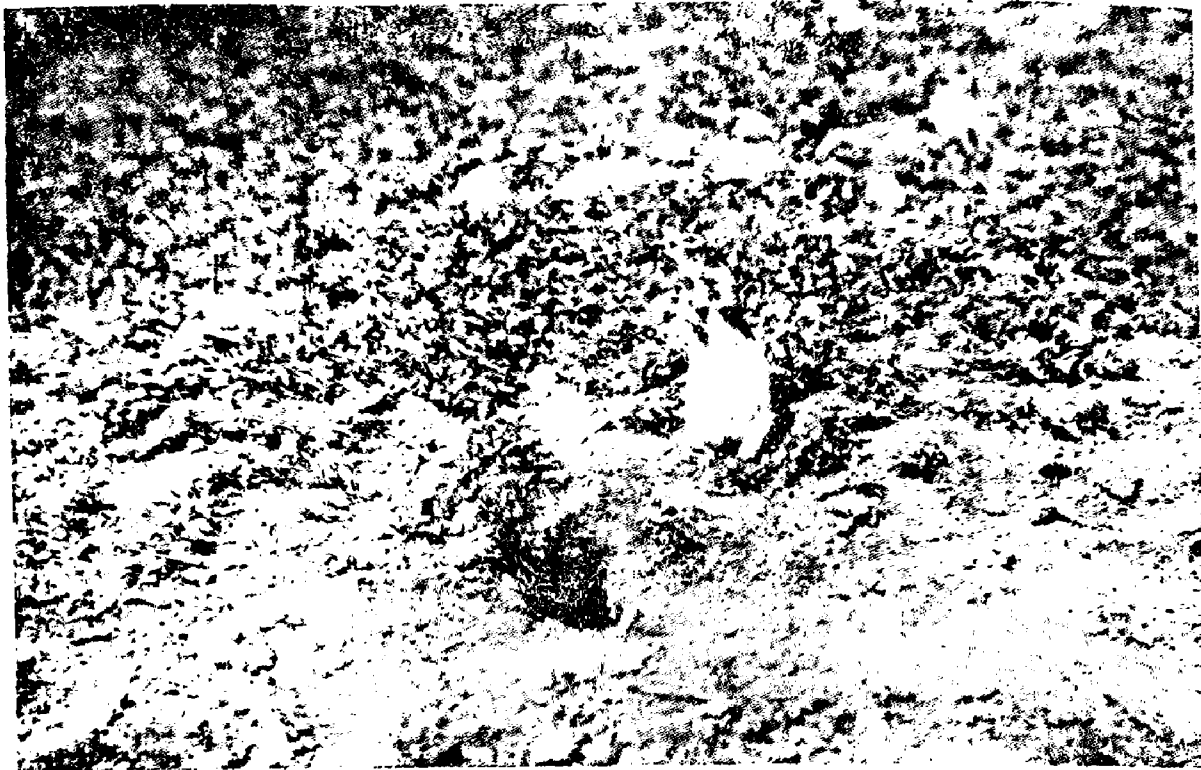
Sciurus vulgaris L.—Білка.

За весь час перебування в Самарському лісовому масиві я ні разу не бачив білки. Не знає її також і місцеве населення, яке я розпитував.

10. *Citellus suslicus meridio occidentalis*
Migulin.—Ховрах рябий.

Матеріал: сорок п'ять екземплярів. Ново-Олександрівка Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської округи.

Вся зібрана серія відноситься до підвиду *Citellus suslicus meridio occidentalis*, що описав О. О. Мигулін (16)



Мал. 3. Рябий ховрашок

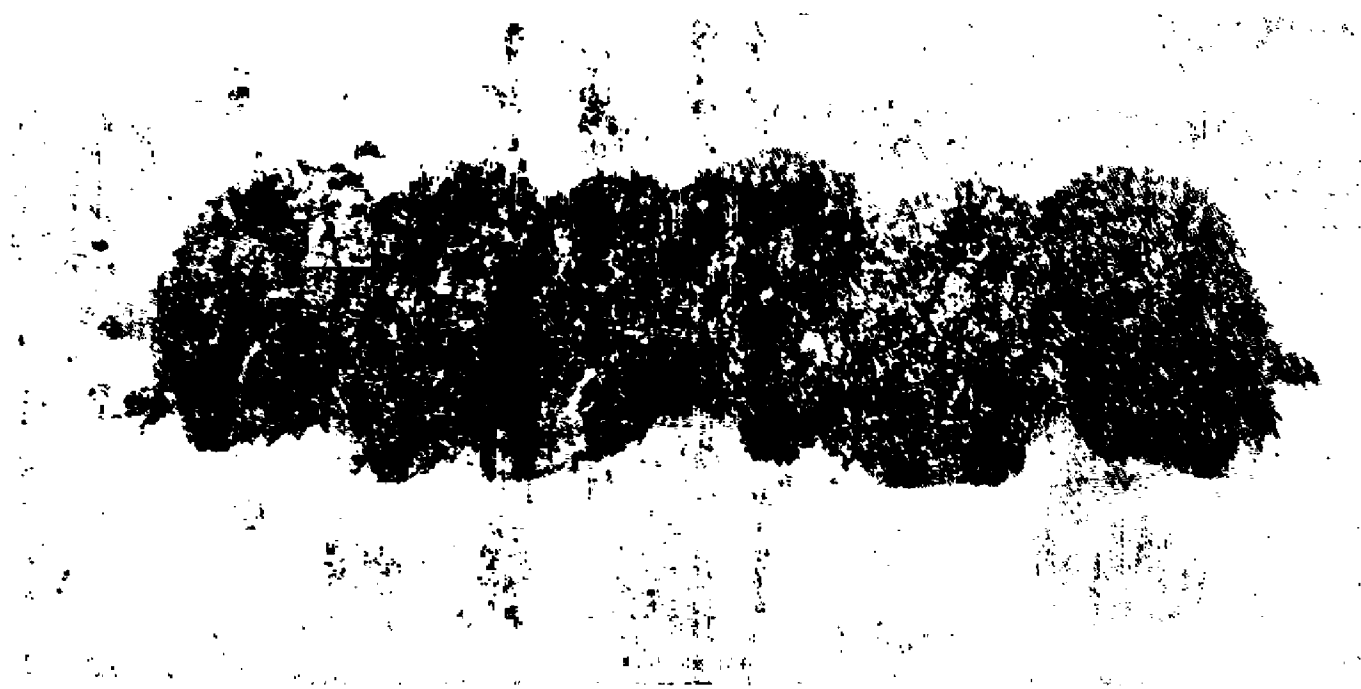
для околиць м. Одеси. Цей підвид, охоплюючи правобережний степ України, має масове розповсюдження на Дніпропетровщині.

C. suslicus прокидається від зимового сну весною, як тільки розтане сніг. Особисто мені довелось спостерігати пробудження ховрахів від сплячки в перших числах квітня 1928 р. в Верхньодніпровському районі. Холодна та довга зима зазначеного року затримала вихід ховрахів з своїх зимових нір. Спостереження першого дня дали можливість зробити висновок, що всі ховрахи вийшли на поверхню землі при допомозі сторчових нір, що були зроблені ними зісподу. Вихідні дірки сторчових ходів мали діаметр 4—4½ см. Дослідженням виявлено, що всі нори з новими сторчовими ходами, які дуже добре відрізнялись від старих, торішніх, були жилими. (У старих торішніх норах, так



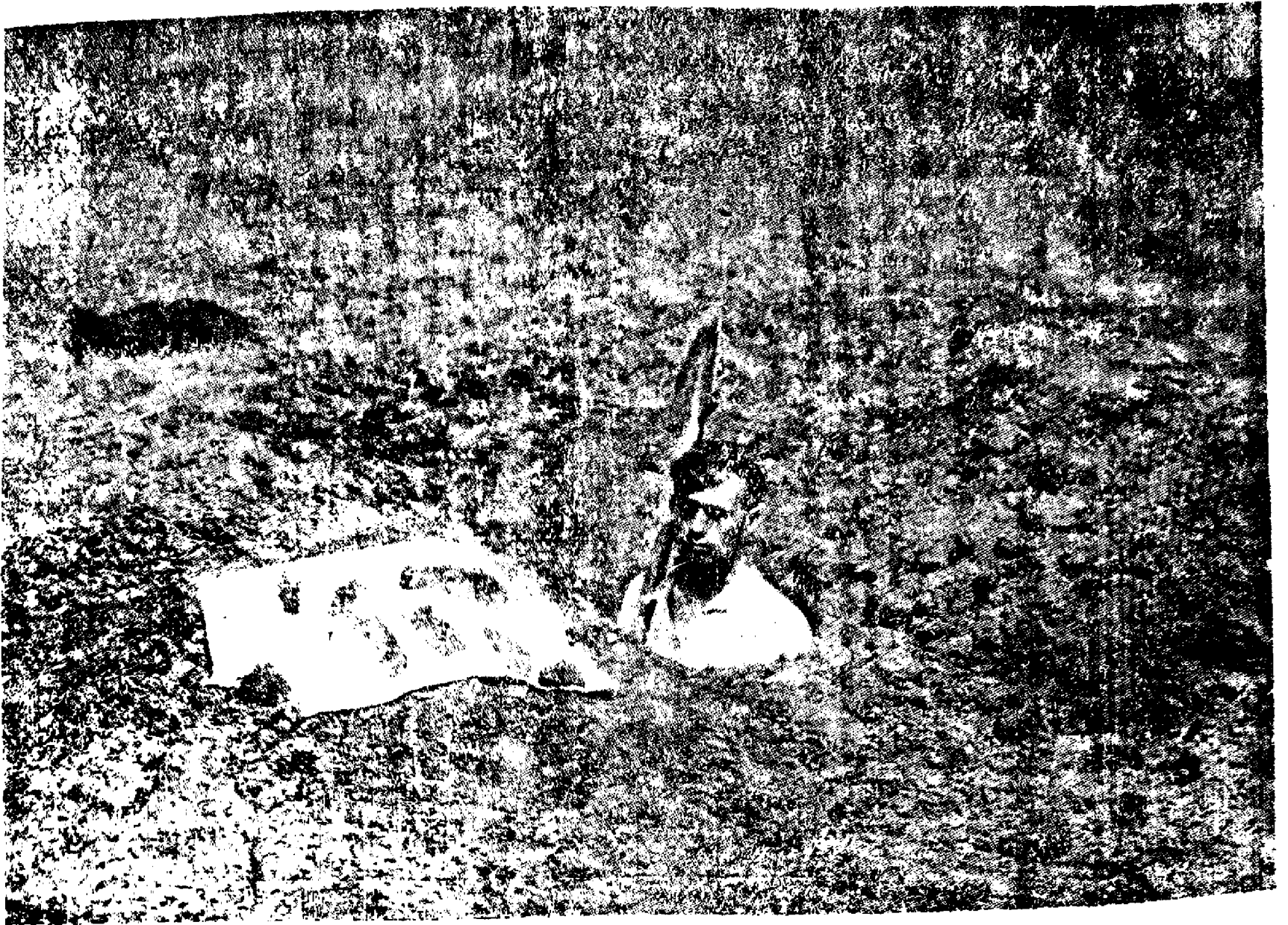
Мал. 4. Косі нори рябого ховрашка

сторчових, як косих, сніг ще не встиг потанути). Кубла з молодими ховрашенятами, в кількості від 4 до 7, знаходились теж в сторчових норах. Старання знайти жилу но-



Мал. 5. Молоді ховрашенята

ру з косим ходом не дало наслідку. Таким чином, можна припустити, що весною сторчові нори є дійсно жилі, а косі мають тимчасовий характер.



Мал. 6. Розкопка сторчової нори



Мал. 7. Зразки пошкодження вівса

Секціонування вагітних самиць рябого ховрашка виявило, що кількість ембріонів не перевищує семи. О. О. Мігулін (14) для рябого ховрашка одмічає дев'ять ембріонів.

Основна маса ховрахів тримається по цілинах та непридатних землях, але мені доводилось декілька разів констатувати випадки зимівлі ховрахів на ораних землях, де вони навіть приводять дітей.

C. suslicus робить велику шкоду сільському господарству. Він шкодить так зерновим культурам (мал. 7) як і просапним.

Виміри тіла та черепів <i>Citellus suslicus meridio-occidentalis</i> Migulin	№ 1. ♂ 5. IV. 28. Н. Олександрівка Верхньодніпр. р. Дніпропетров. окр. Н. Г. Мілютін	№ 2. ♂ 5. IV. 28 Ibidem	№ 3. ♂ 5. IV. 28 Ibidem	№ 4. ♂ 5. IV. 28 Ibidem	№ 6. ♂ 5. IV. 28 Ibidem	№ 7. ♂ 6. IV. 28 Ibidem	№ 8. ♂ 6. IV. 28 Ibidem	№ 9. ♂ 6. IV. 28 Ibidem	№ 11. ♂ 9. IV. 28 Ibidem	№ 12. ♂ 9. IV. 28 Ibidem	№ 13. ♂ 10. IV. 28 Ibidem	№ 15. ♂ 10. IV. 28 Ibidem
L	206	205	197	200	190	215	200	170	195	203	204	211.5
Ca	45	38	45	42	39	48	45	37	43	48	46	55
Pi	31	33	34	31	33	31	32	27	32	32	32	32
Au	9	10	9	10	8	11	10	8	9	10	9.5	9.5
Загальна довжина . . .	41.4	42.7	42.5	42.5	43.1	45.1	41.7	40.5	39.3	43.5	42	44
Конділобазальна довж.	40	41.7	40.6	41.2	40.9	41.9	39.2	38.6	37.5	41.4	39.6	41.5
Основна довжина . . .	36.3	38	36.7	36.6	36.2	37.3	34.8	34.9	33.2	37.3	35	37.4
Вилицева ширина . . .	27.7	28.1	27.6	27.5	27.3	27.5	26.6	24.5	25.6	28.4	26.4	27.5
Межиочна ширина . .	8.5	9.3	8.7	9.1	8.9	9.3	8	8.4	7.9	8.5	9.6	8.8
Довжина носов. кісток .	13.5	14.3	14.6	14.6	13.7	13.4	14.6	12.8	15.5	14.9	14.9	16.2
Ширина носов. кісток .	7.3	7.8	7.1	7.3	7.5	7.8	6.9	7.5	6.9	7	7.4	7.3

Виміри тіла та черепів	№17. ♂ 10. IV. 28. Н.Олександрівка Верхньодніпровськ. р. Дніпропетр. окр. Н. Г. Мільюгін	№19 ♂ 10. IV. 28 Ibidem	№21. ♀ 10. IV. 28 Ibidem	№23. ♀ 11. IV. 28 Ibidem	№24. ♀ 11. IV. 28 Ibidem	№25. ♀ 11. IV. 28 Ibidem	№39. ♀ 18. IV. 28 Ibidem	№41. ♀ 18. IV. 28 Ibidem	№43. ♀ 18. IV. 28 Ibidem	№49. ♀ 18. IV. 28 Ibidem	№51. ♀ 18. IV. 28 Ibidem	№48. ♀ 18. IV. 28 Ibidem
L	198.5	201	186	188.6	195.5	200	198	191	188.5	203	196	191
Ca	29.3	41	46	38	44	35	37	33	43	43	41	43
Pi	31	30	34	31.5	30	32	31	32	35	34	32	32.5
Au	8.5	10	10	10	28	9	9	8	—	8.7	8.5	8.5
Загальна довжина	41.9	—	42.3	41.4	42.3	42	42.5	40.5	39.6	41.9	40.5	42.3
Конділобазальна довжина	39.6	39.9	39.6	39.4	40.2	38.7	40.3	37.8	37	39.3	38	39.6
Основна довжина	34.6	36.2	35.3	34.2	36.1	34.5	36.7	33	33	34.8	34.6	36.4
Вилицева ширина	27.3	26.3	26.5	26.4	26.4	27	27.3	25.5	35.6	27	26.2	26
Межіочна ширина	8.1	7.6	8.1	7.2	8.4	9.1	8.4	8.5	8.6	8.4	8	9.1
Довжина носов. кісток	14.7	—	14.8	13	12.7	13.8	14.7	13.5	14.3	14.5	14.9	14.2
Ширина носов. кісток	6.8	—	7.1	6.8	6.8	7.2	7.5	6.9	6.8	7	6.9	7

11. *Citellus pygmaeus brauneri* Martino.— Ховрах сірий.

Матеріал: двадцять три екземпляри. С. Курилівка Петриківського р-ну Дніпропетровської округи.

Вся зібрана серія відноситься до підвиду, що описав В. Мартіно (13) з Новомосковського повіту — *Citellus pygmaeus brauneri*. Цей підвид має масове розповсюдження у лівобережній частині округи.

В процесі інструктажу та контролю робіт по боротьбі з ховраками при допомозі сірчаного вуглецю мені довелося натрапити на стацію, яка зовсім не типічна для ховрахів в умовах степу України. Стація ця — піски алювіяльного походження, що розташовані на лівому березі р. Дніпра на

терені низки сел (Шульгівка, Паньківка, Курилівка та ін.) Петриківського району. На цій піскуватій смузі ховрахи роблять дуже велику шкоду сільському господарству. Середня кількість весною року 1928 досягала тридцяти нір на гектар, а в окремих випадках 50 — 60. Характер будівлі нір на пісках в загальних рисах, поскільки це можна судити на підставі двадцяти розкопаних нір, цілком відповідає будівлі нір на твердих землях, що описані мною в 1926 р. (21) Дослідження вагітних самиць виявило, що кількість ембріонів не перевищує восьми. М. Ю. Селезнев ласкаво повідомив мене, що р. 1927 наприкінці квітня в Маріупільській окрузі (х. Новоселівка Старо-Коранського р-ну) він знайшов у одному гнізді десятеро штук молодих ховрашенят.

Виміри тіла та черепів	№ 52. ♂ 23.IV.28 Курилівка Петриківськ. р. Дніпропетровськ. окр. Н. Г. Мілютін	№ 53. ♀ 23.IV.28 Ibidem	№ 54. ♂ 23.IV.28 Ibidem	№ 55. ♀ 23.IV.28 Ibidem	№ 56. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 57. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 58. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 59. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 60. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 61. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 62. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 63. ♀ 24.IV.28 Ibidem
Citellus pygmaeus braueri Martino												
L	222.5	184	215	198	224	215	198	217	205	218	224	203
Ca	46	40	48	45	42	43	38	44	49	44	43	41
Pi	36	30	38	33	36	35.5	32	36	34	35	36	32
Au	9	6	9	9	8.5	9	8	6	8.5	9	8.5	9
Загальна довжина . . .	44.5	40.5	44.3	41.6	45	43.6	—	44.4	—	44.2	45.4	42
Конділобазальна довж.	42	37.3	41.5	39	42.6	38.8	42	42.1	—	42	43.4	41
Основна довжина . . .	38	33.7	37.5	35	38.2	32.3	37	37.1	—	38	39.6	37.5
Вилицева ширина . . .	29.7	26.3	27.8	27	30.2	29.2	27.4	—	—	29	—	28
Межиочна ширина . .	6.3	8.2	8	9	10	10.2	9	7.8	9.2	9.5	11	8.9
Довжина носов. кісток .	16.5	16.2	16.2	13.9	16.4	15.8	—	15.8	14.5	16	16	13.5
Ширина носов. кісток .	7.8	7.5	7.4	7.2	6.3	8	—	—	7.5	7.5	8	7.5

Виміри тіла та черепів	№ 64. ♀ 24.IV.28 Курі-лівка Петриківськ. р. Дніпропетровськ. окр. Н. Г. Мільотін	№ 65. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 66. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 67. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 68. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 69. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 70. ♂ 24.IV.28 Ibidem	№ 71. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 72. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 73. ♀ 24.IV.28 Ibidem	№ 74. ♀ 25.IV.28 Ibidem
I.	—	225.7	210.5	215	209.5	210	210	212	200	216	218
Ca	—	49.3	46	42.5	40	46	47	31.5	44	44	48
Pl	—	38	34	36	35	35	38	32.5	34	33	35
Au	—	9.5	7	7.5	6.5	9	9	8.5	8.3	8.2	8
Загальна довжина .	45	44.7	—	44.8	42.8	44	44.5	—	42.5	44.4	43
Конділобазальна довжина . . .	42.5	42.5	—	42.6	40.9	41.6	42	—	39	42.3	41
Основна довжина . . .	38	40	—	38.4	37.3	37.3	38.5	—	36	38	38.8
Вилицева ширина . .		29	—	28.5	27	28	28	—	35.4	28.5	29
Межіочна ширина . .	10.2	8	—	9.6	8	9.1	8.7	9.8	8.7	8.5	9.7
Довжина носов. кісток	15	16.3	—	14.6	15	15.1	16.8	15.8	15.5	16.4	15.5
Ширина носов. кісток	8	7.4	—	8.9	7.6	8	7.5	7.5	7.3	7.8	7.7

Fam. Muscardinidae.—Родина вовчків.

12. *Dyromys nitedula obolenskii* Ognev—

Вовчок лісовий, або звичайний.

Матеріал: сорок екземплярів. С. Якимівка Новоолександрівської с/р. Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської округи.

Всю зібрану серію відношу до підвиду *Dyromys nitedula obolenskii*, що описав С. І. Огнев. Цього цікавого звірка я знайшов у байрачних лісах (Анишків ліс, Маргунка), що в околицях с. Якимівки Верхньодніпровського р-ну. Зазначені ліски природного походження і складаються з дубу, кльону, липи, бузини та гльоду. За час

з 28/VII до I/VIII було обслідувано дванадцять гнізд, які знаходились на височині від 2-х до 5-ти метрів на різних деревах: дуб — троє гнізд, кльон — одно, липа — троє, гльод — четверо, бузина — одно. Цікаво відмітити, що лісовий вовчок, крім дупел, як це вказується в літературі, з охотою улаштовує собі гнізда в нежилых гніздах сорок. Я обслідував дванадцять таких гнізд і скрізь найшов гнізда вовчків. Місцеве населення добре знає про це і ще підчас першого відвідування мною цих місць ранньою весною, повідомило про поширення в околиць лісках лісового вовчка, який живе в старих нежилых гніздах сорок.

Живиться лісовий вовчок різними рослинами. Аналіза шлунків показала, що вовчок у деякій мірі живиться також комахами (Coleoptera). Не вважаючи на те, що лісовий вовчок досить розповсюджений у зазначеній місцевості, його, як це не дивно, я не знайшов у Самарському лісі. Не помічали його тут і старожили лісу, яких я розпитував.

Виміри тіла та черепів	№ 236. ♂ 28. VII. 28. Олександрівка Веригинський пров. р. Ципрометр. окр. І. І. Мільютін	№ 237. ♂ 28. VII. 28. Ibidem	№ 238. ♂ 28. VII. 28. Ibidem	№ 239. ♀ 28. VII. 28. Ibidem	№ 240. ♀ 28. IV. 28. Ibidem	№ 246. ♂ 28. VII. 28. Ibidem	№ 247. ♂ 28. VI. 28. Ibidem	№ 248. ♀ 28. VII. 28. Ibidem	№ 249. ♂ 28. IV. 28. Ibidem	№ 250. ♀ 28. VII. 28. Ibidem	№ 251. ♀ 28. VII. 28. Ibidem	№ 252. ♂ 28. VII. 28. Ibidem
L	106.5	108.5	94.6	107	88	105.3	102	98	104.8	110	113	116
Ca	88	—	—	87	85	92.1	87	84	91	90	87	—
Pi	22	23	21	23	—	23.5	23	22.8	23.2	21.3	24	24.2
Au	1.3	13.5	12.5	13	—	15	13	13.5	13.7	13	13.5	15
Загальна довжина	28.2	—	27	29.4	25.5	28.3	26.8	26.3	27.8	27.4	29.1	29
Конділобазальна довжина . . .	25.5	—	24.4	26.9	23	26.3	24.1	23.3	24.6	24.5	26.4	26.3
Основна довжина . . .	22	—	20.7	24.2	21	23.2	21.4	21.8	22.3	23.2	24.3	23.5
Вилицева ширина . .	15.5	—	15.2	16.5	14.6	15.6	15.2	14.7	16.2	15.8	15.3	17
Межночна ширина . .	4.3	—	4.3	4.2	4.3	4.5	4.3	4.5	4.2	4.1	4.6	4
Довжина носов. кісток	8.2	—	8.7	9.1	8.2	9.1	8.1	7.3	8.2	8.2	8.8	9.1

Виміри тіла та черепів <i>Dyromys nitedula obolenskii</i> Ognev	№ 253 ♀ 29. VII. 8 НОле-ксандр. Верхнедніпр. р. Дніпропетров. окр. Н. Г. Мілютин	№ 254. ♀ 29. VII. 28 Ibidem	№ 255. ♀ 31. VII. 28 Ibidem	№ 256. ♀ 31. VII. 28 Ibidem	№ 257. ♂ 31. VII. 28 Ibidem	№ 259. ♀ 1. VIII. 28 Ibidem	№ 260. ♀ 1. VIII. 28 Ibidem	№ 261. ♂ 1. VIII. 28 Ibidem	№ 263. ♀ 1. VIII. 28 Ibidem	№ 264. ♀ 1. VIII. 28 Ibidem	№ 265. ♂ 1. VIII. 28 Ibidem	№ 266. ♂ 1. VIII. 28 Ibidem
L	87.4	81	110.9	95	107.2	84.4	80.6	77.3	80.9	95.2	90	91.1
Ca	70	76	93	85.7	89.3	90.5	82	72	85	85	84	91
Pl	23	21	23.7	23.1	23.2	22	22	22	22	22	22	22
Au	13	13	13.5	13.1	14.1	14.6	14.5	14	14	14.2	14	14
Загальна довжина	—	—	27.6	25.4	27.5	—	24.6	22.3	—	27.5	25.5	26.4
Конділобазальна довжина	—	—	25.5	23.7	25.8	—	22.4	—	—	24.2	23.4	23.7
Основна довжина	—	19.4	22.4	21.7	23.6	—	20.5	—	—	21.5	21.6	20.8
Вилицева ширина	—	—	16.4	14.5	15.5	—	—	—	—	—	14.8	15
Межіочна ширина	4.1	1.1	4.2	4	4.2	—	4.5	—	4.5	4.3	4.3	4.4
Довжина носов. кісток	6.4	—	8.1	7.6	7.6	—	7.6	—	8.1	9.1	7.5	8.7

Фам. Zapodidae.—Родина мишівок

13. *Sicista nordmanni* Keys. et Blas.—
Мишівка південна

Матеріал: один екземпляр с. Якимівка Верхнедніпровського р-ну, один екземпляр с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

S. nordmanni знайдена мною на лівій та правобережній частинах округи. За літературними даними південна мишівка тримається переважно цілини, а зазначені тут примірники були впіймані мною на великих засівних клинах під копицями пшениці підчас убирання врожаю. № 230 ♀ 1.VIII.29. L — 57. Ca — 72, Pl — 13.5, Au — 11. № 269 ♂ 22.VIII.28, L — 60.9, Ca — 70, Pl — 15.5, Au — 10.

Fam. Jaculidae. Родина тушканів

14. *Alactaga jaculus* Pall.—

Земляний заєць, або тушкан звичайний,
великий

Матеріал: один екземпляр — Бородаєвські хутори Верхнедніпровського р-ну. Двадцять екземплярів с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи. *A. jaculus* поширений на лівобережжі округи. Щодо правобережжя, то



Мал. 8 Земляний заєць

серед зоологів довгий час існували думки, що західньою межею його розповсюдження є р. Дніпро, але в останній час у літературі зареєстровано цілу низку

фактів, які свідчать про існування *A. jaculus* на захід від р. Дніпра. І. І. Барабаш-Никифоров (5) відмічає його існування в околицях с. Краснопілля, близько від Дніпропетровська. А. А. Бравнер (11) с. Первомайське Верхнедніпровського р-ну.

Підчас мого перебування у м. Верхнедніпровському мені пощастило одержати при допомозі районного уповноваженого ВУСМР'у А. М. Ковальського з Бородаївських хуторів Верхнедніпровського р-ну живого земляного зайця, шкурка й череп якого переховується у моїй колекції під № 302.

Всі зазначені місцевості знаходяться на правобережжі округи на невеликому віддаленні від р. Дніпра. Таким чином, питання про поширення *A. jaculus* на захід від р. Дніпра може бути без сумніву розв'язане позитивно.

Виміри тіла та черепів <i>Alactaga jaculus</i> Pall	№ 302. ♂ 3. VIII. 28 Боролаєвськ. хут. Верхньодніпров. р. Дніпропетр. окр. Н. Г. Мільотін	№ 309. ♀ 15. VIII. 28 Орлівщина Новомоск. р. Дніпропетров. окр. Н. Г. Мільотін	№ 310. ♀ 15. VIII. 28 Ibidem	№ 311. ♂ 20. VIII. 28 Ibidem	№ 212. ♀ 20. VIII. 28 Ibidem	№ 313. ♂ 21. VIII. 28 Ibidem	№ 314. ♀ 21. VIII. 28 Ibidem	№ 315. ♂ 21. VIII. 28 Ibidem	№ 316. ♀ 21. VIII. 28 Ibidem	№ 317. ♂ 21. VIII. 28 Ibidem	№ 318. ♀ 26. VIII. 28 Ibidem	№ 319. ♀ 26. VIII. 28 Ibidem	
L	197.7	207	194.5	180	190	190.5	197.5	181.2	186	180	201	205.7	
Ca	271	268	263	275	267	278	279	267	275	260	232	252	
Pl	93.5	95	94	92.5	93	90	94.4	92.3	92	86.4	88.8	93.2	
Au	60	59	54	58	56	55	57	58	55.5	57	51.5	55	
Загальна довжина	45.8	45.2	44.5	42.8	46.2	44.2	46.5	45.4	46.4	45	спиртовий примірник	спиртовий примірник	
Конділобазальна довжина	43	43.1	41	40.1	42.1	41.1	42.3	41.9	42.3	40.8			
Основна довжина	39.1	38.5	37.5	36	39.3	37.6	39	37.3	38.8	36.8			
Вилицева ширина	32	33	—	30	33.5	31	33.9	—	32	31.2			
Межіочна ширина	13	12.5	12.3	12	12.7	12.5	13	12.8	13	12			
Довжина носов. кісток	19	17.5	18	16	18.5	18	18	18.7	18.1	17.3			
Ширина носов. кісток	6.5	6.8	6	5.5	8.1	6	6.6	6.8	6.4	7			

Fam. Spalacidae

15. *Spalax microphthalmus* Güeld. —
Зінське щеня, або сліпак звичайний.

Матеріал: один екземпляр с. Олексіївка Павлоградського р-ну Дніпропетрівської округи.

S. microphthalmus досить звичайний для лівобережньої частини Дніпропетровської округи. № 321.

Fam. Muridae Subfam. Cricetinae. — Хом'яки

16. *Cricetus cricetus* L. — Хом'як звичайний,

Матеріал: чотири екземпляри С. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

Хом'як звичайний дуже розповсюджений у лівобережній частині округи. За відсутністю достатнього матеріалу тяжко визначити, до якого підвиду належать вищезазначені примірники. Не торкаючись біології хом'яка в цілому, я дозволю собі зосередити увагу на його розмноженні. Ряд авторів висловлюється за дворазове розмноження хом'яка протягом одного року. Останній час І. Г. Підоплічка (25) на підставі власних спостережень, припускає можливість, що хом'як має одно покоління на рік, а розтягнутість виплоду залежить від того, що весною плодяться старі, цілком дозрілі хом'яки, а пізніше літом плодяться торішні хом'яки, що виплодились вже під осінь. Утримуючись від приєднання до цієї чи першої думки, я вважаю за потрібне повідомити про випадок вагітності самиці хом'яка в кінці літа. П'ятнадцятого серпня 1928 р. в с. Орлівщина я здобув вагітну самицю. Секціонування цієї самиці виявило 15 штук ембріонів, величиною трохи менше лісного горіха. Проміри цього примірника такі: L — 230, Са — 53, Рі — 37, Аи — 32; конділобазальна довжина черепа — 50,5, вилицева ширина — 28,5, межиочна ширина — 6,2, довжина носових кісток — 20,2, ширина носових кісток спереду — 7. Дивлячись на проміри тіла й черепа, а також на стертість зубів, можна визначити вік самиці як senex. Крім цього, для порівняння я використував череп самиці хом'яка, що був передан мною

О 1926 р. О. О. Мігуліну (№ 819 особиста колекція О. О. Мігуліна). Історія цього черепа така: у першій половині червня 1926 р., підчас мого перебування в с. Будьоновка (кол. Ново-Миколаївська станиця) Маріупільської округи, мені принесли з околиць вагітну самицю хом'яка. Проміри черепа цієї самиці такі: конділобазальна довжина — 48,6, межиочна ширина — 5,5. При порівнянні черепів, що роздобуті на Дніпропетровщині та Маріупільщині, зразу ж кидається в вічі різниця у вікові

Виміри тіла та черепів <i>Cricetus cricetus</i> L.	№ 183. ♂ 29. V. 1928. Орлівщина Новомосковськ. р. Дніпропетровськ. окр.	№ 278. ♂ 18. VIII. 28. Ibidem	№ 279. ♀ X. 28 Ibidem	№ 280. ♀ 15. VIII. 28. Ibidem
L	228	236	218.9	230
Ca	47	54	—	53
Pi	39	38	35	37
Au	31	33	26.8	32
Загальна довжина	48.1	51.3	48	52.2
Основна довжина	42.9	45	42.7	45.2
Конділобазальна довжина . .	47.2	49.2	46.7	50.5
Межиочна ширина	5.8	6.8	6.1	6.2
Вилицева ширина	28.2	28.2	27.2	28.5
Довжина носов. кісток . . .	17.7		16.6	20.2

цих двох примірників: в той час, коли жувна поверхня верхніх корінних зубів першого черепа зовсім позбавлена бугорків і являє собою відносно гладенькі площадки, на жувній поверхні верхнього ряду корінних зубів другого черепа ясно виявлені лишки зазначених бугорків. Таким чином, сумніву в визначенні віку дніпропетровської самиці наче немає, і є підстава стверджувати, що ця самиця ще восени минулого року пішла у зимівлю зовсім придатною до розмноження. На основі цього вищенаведене міркування І. Г. Підоплічки ні в якому разі не можна розповсюдити

на здобуту мною самицю. Трудно уявити, щоб вона з якихось причин залишилась весною незаплідненою і лише тільки в кінці літа одержала можливість до розмноження. Але, коли ця самиця мала приплід весною, тоді ми маємо факт дворазового розмноження за рік.

З другого боку, осінній приплід, який міг бути в цієї самиці, не міг стати придатним до розмноження не тільки до моменту впадання у зимовий сон, але й до прокидання від нього, тобто не міг бути придатним до весняного розмноження, а мати його значно пізніше. В даному разі з міркуванням І. Г. Підоплічки можна цілком погодитись.

Недостатність матеріялу не дозволяє висловити, щонебудь конкретне у цьому питанні і вимагає низки систематичних спостережень.

17. *Cricetus cricetus nehringi* Matschie.—

Хом'як Нерінга

Матеріал: два екземпляри. С. Ново-Олександрівка Верхньодніпровського р-ону Дніпропетровської округи.

Ранньою весною на правому боці Дніпра в с. Ново-Олександрівці здобуто у зимовому хутрі два хом'яки, що належать, як показало визначення, до підвиду *Cricetus cricetus nehringi*. Завдяки люб'язности І. Г. Підоплічки я використав як порівняльний матеріал один екземпляр (шкіра та череп) Нерінгова хом'яка, що був здобут в Тульчинській окрузі та переховується в Ентомологічному Відділі Київської Краєвої С.-Г. Дослідної Станції (№ 300 ♂. Ямпіль Тульчинська округа, 21.IX.1927 р. Підоплічка).

Останнього часу про поширення Нерінгова хом'яка в правобережному Степу України зазначили декілька авторів.

Ще 1913 р. А. А. Браунер¹⁾ приводив Нерінгова хом'яка для степів України. І. Г. Підоплічка²⁾ (1927 р.) — для

¹⁾ Браунер А. А.— О степных животных. Школьные экскурсии и школьный музей. Одесса. 1913. № 1.

²⁾ Підоплічка. Мамологічні замітки. Збірник праць зоологічного музею. № 3. Київ. 1927 р.

Тульчинської округи, Б. Волянський¹⁾ (1928 р.) та О. О. Мігулін²⁾ (1929 р.) — для Херсонщини.

Таким чином ареал розповсюдження цього хом'яка значно поширюється на північ.

Виміри тіла та черепів <i>Cricetus cricetus nehringi</i> Matschie	L	Ca	Pl	Au	Основна довжина	Вилицева ширина	Межючна ширина	Довжина носов. кіст.
№ 22. ♂. 7.IV.1928. с. Ново-Олександрівка Верхне-дніпр. р. Дніпропетр. окр.	226	29	30.5	31	—	—	—	—
№ 31. ♂. 14.IV.28. Ibidem	210	38	31	27	42.1	25.4	6	17.1

18. *Cricetulus migratorius bellicosus* Charlem. Сірий хом'ячок

Матеріал: один екземпляр з с. Орлівщина Новомосковського р-ону Дніпропетровської округи.

За весь час був здобутий тільки один примірник сірого хом'ячка під копицею пшениці підчас убирання врожаю. № 320 ♀, 24. VIII. 28. L — 83,2, Ca — 16, Pl — 14, Au — 12.

Subfam. Microtinae. — Нориці, або польові миші.

19. *Evotomys glareolus isticus* Miller. — Руда або лісова нориця

Матеріал: три екземпляри. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

Наші відомості про розповсюдження *Ev. glareolus* вичерпуються вказівками К. Ф. Кесслера (12) і М. В. Шарлеманя (30) для околиць Києва та О. О. Мігуліна (15) для кол. Харківської губ. Зазначені примірники були добыті у високостовбурному лісі, поблизу від сирих рівчаків.

¹⁾ Волянський Богдан. Хом'як на Херсонщині (*Cricetus cricetus nehringi* Matschie). Вісник Природознавства. Харків. 1928. № 3-4.

²⁾ Мигулін А. А. — О зверях Херсонского округа. Український Мисливець та Рибалка. Харків. 1929 р. № 4.

Ev. glareolus влаштовує гнізда між коріннями дерев. Очевидно *Ev. glareolus* звичайне звірятко для Самарського лісу.

Виміри тіла та черепів <i>Evotomys glareolus isticus</i> Miller	L	Ca	Pl	Au	Загальна довжина	Конділобаз. довжина	Основна довжина	Вилицева ширина	Межіючна ширина	Довжина носов. кіст.
№ 284 ♂ 25.VII.28 Орлівщина Новомосковськ. р. Дніпропетр. окр. . . .	96.2	41	17.5	11.5	23.2	21.9	19.8	11.8	4	6
№ 285 ♂ 25.VII.28. Ibidem	98.5	39.5	18	12	23.9	22	20	12.4	4.1	6.7
№ 286. ♂ 30.VIII.28. Ibidem	96.5	41	18.3	12.8	спирт. примірн.					

20. *Microtus arvalis rossiae meridionalis* Ogn.—
Нориця звичайна або сіра.

Матеріал: один екземпляр с. Якимівка Верхньодніпровського р-ну. Двадцять п'ять екземплярів с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

Уся зібрана серія цих польовок відноситься до підвиду *Microtus arvalis rossiae meridionalis*. *M. arvalis* була знайдена мною в різноманітних стаціях: степ, заливні луки, ліс. (Див. табл. на стор. 101)

21. *Arlvicola terrestris* L.—
Нориця водяна, або водяна криса

Водяна криса дуже розповсюджена по річках Дніпропетровщини. Підчас останньої екскурсії (грудень 1928 р.) по Самарі мені доводилось спостерігати нори цього гризуна.

Subfam. Murinae. — Миші справжні—

22. *Epimys norvegicus* Erxleben.—
Пацюк, або сіра криса.

Матеріал: три екземпляри с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

E. norvegicus дуже розповсюджена по всій окрузі.

Виміри тіла та черепів <i>Microtus arvalis rossiae meridionalis</i> Ognev	№ 76. ♀ 11.V.28. Орлівц. Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Т. Мілютин	№ 167. ♀ 21.IV.28 Ibidem	№ 229. ♀ 1.VIII.28 Ново- Олекс. Верхнедніпр. р. Дніпропетровськ. окр.	№ 299. ♀ 13.VIII.28. Орл. Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Т. Мілютин	№ 300. ♀ 1.XII.28. Ibidem	№ 301. ♀ 1.XII.28. Ibidem	№ 320. ♀ 2.XII.28. Ibidem	№ 303. ♂ 2.XII.28. Ibidem	№ 304. ♂ 4.XII.28. Ibidem	№ 305. ♂ 4.XII.28. Ibidem	№ 306. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 307. ♂ 4.XII.28. Ibidem
L	115.4	104.4	98.9	114	99.5	93.2	93.5	92.1	93.2	98.4	97.8	100.5
Ca	36	32.5	28	39	32.5	31	32.3	32	34.5	33	33	34.3
Pi	15	16	16	16.2	17.4	15.5	16.7	17.5	17.6	15.4	15.5	16.7
Au	11	11	11	11.5	11	10.5	11	11	11.4	11.2	11	10.7
Загальна довжина	25.4	24	22.8	—	23.5	23.3	21.8	—	22	23.4	22.2	—
Конділобазальна довжина . .	24.6	23.2	22.2	—	22.5	22.4	21	—	21.2	22.2	21	—
Основна довжина	23.5	22.5	20.7	—	21	21.4	20.3	—	20.5	20.4	20.2	—
Вилицева ширина	13.7	13.5	12.9	—	12.5	12.8	12.2	12.3	12.5	13	12.3	12.7
Межиочна ширина	3.5	3.7	3.3	—	3.5	3.5	3.5	3.3	3.7	3.2	3.4	3.7
Довжина носов. кісток . . .	7.4	6.9	6.4	—	6.1	6.9	—	—	—	6.9	—	7

23. *Mus musculus hortulanus* Nordm.—

Миша хатня.

Матеріал: двадцять п'ять екземплярів, С. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

M. m. hortulanus дуже широко розповсюджена по всій окрузі. Зустрічається в найрізноманітніших стаціях: орані землі, тверді толоки, сад, ліс, очерет.

Виміри тіла та черепів <i>Mus musculus hortulanus</i> Nordm.	№ 166. ♀ 20.V.28 Орлівщ. Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Т. Мільотін	№ 224. ♀ 10.VII.28 Ibidem	№ 270. ♂ 13.IV.28 Н-Олек- сандр. Верхньодніпр. р-ну Дніпр. окр. Н. Т. Мільотін	№ 223. ♀ 10.VII.28 Орлів. Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Т. Мільотін	№ 232. ♂ 31.VII.28 Н-Оле- ксандр. Верхньодніпр. р. Дніпр. окр. Н. Т. Мільотін	№ 308. ♂ 3.VIII.28 Ibidem	№ 234. ♀ 1.VIII.28 Ibidem	№ 231. ♀ 3.VIII.28 Ibidem
L	81	88	81	91.7	85.8	80.5	81	83
Ca	61	63	64	66	61	62	62	63
Pl	16	15	16	18	16	15.5	14.6	16
Аи	13	13	12	13.8	14	11.5	14	13.2
Загальна довжина . .	—	22.3	—	—	—	20.9	20.8	20
Конділобазальна дов- жина	—	20.5	—	—	19.7	19.4	19.9	18.6
Основна довжина . .	—	17.1	—	—	17.7	16.7	16.6	15.8
Вилицева ширина . .	—	11.3	—	—	11.4	10.9	11.2	—
Межиочна ширина . .	—	3.9	—	—	3.6	3.5	3.7	3.5
Довжина носов. кісток.	—	8.7	—	—	—	8	7.9	—

24. *Sylvaemus flavicollis samaricus* Ogn.

Велика лісова миша, або скакун.

Матеріал: три екземпляри. Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

Знаходження *S. flavicollis* у Самарському лісовому масиві дуже цікаве в зоогеографічному відношенні. До цього часу в літературі немає ніяких вказівок про розповсюдження цієї миші не тільки в межах обслідуваної округи, але й у кол. Катеринославській губ. На лівобережжі *S. fla-*

vicollis зареєстрована О. О. Мігуліном (15) для Північно-Східної України (кол. Харківська губ.) та О. О. Бравне-ром (9) для Асканії-Нова. Очевидячки, *S. flavicollis* зви-чайна для Самарського лісу. Зазначені примірники були добуті у високостовбуровому лісі. *S. flavicollis* зустрічається також у житлових приміщеннях. 12/V—28 р. я впіймав цю мишу в хаті лісника (на горищі), що стояла на краю лісу.

Виміри тіла та черепів <i>Sylvaemus flavicollis sa- maricus</i> Ognev	L	Ca		Au	Загальна довжина	Конділобаз. довжина	Основна довжина	Вилицева ширина	Межючна ширина	Довжина нос. кісток
№ 77. ♂ 16.V.28.Орлівщ. Ново-моск. р. Дніпро- петр. окр.	126.4	114	24.5	17.5	29.1	27.3	24.5	14.5	4.6	10.6
№ 282. ♂ 3.XI.28. Ibidem	112.3	111.5	25.5	13.8	28.6	26.2	23.2	14	4.5	10.7
№ 283 ♂ 31.VIII.28 Ibidem	114	111.5	27.6	18	спирт. примірн.					

25. *Sylvaemus sylvaticus mosquensis* Ogn.

Мала лісова миша.

Матеріал: дванадцять екземплярів. Самарський ліс, село. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської ок-руги.

Зібрана серія відноситься до підвиду середньоросій-ської лісової миші—*Sylvaemus sylvaticus mosqueusis*; дуже поширена в обслідованому мною Самарському лісі і зустрі-чається значно частіше, ніж *S. flavicollis*. Цих мишей мені доводилось добувати у сирих затінених лощинах і по бере-гах невеличких, розкинутих в значній кількості серед лісу, озер, які до кінця літа висихають, а весною знов залива-ються водою. Беручи до уваги те, що *S. sylvaticus* ловились пастками виключно ніччю, можливо гадати, що більшу ча-стину дня ця миша провадить у норі і лише ніччю вихо-дить на поверхню землі і виявляє свою найбільшу рух-ливість.

Виміри тіла та черепів <i>Sylvaemus sylvaticus</i> <i>mosquensis</i> Ognev	№ 287. ♂ 2.XII.28. Орлівц. Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Г. Мільотін	№ 228. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 289. ♂ 4.XII.28. Ibidem	№ 290. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 291. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 292. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 293. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 294. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 295. ♀ 4.XI.28. Ibidem	№ 296. ♀ 4.XII.28. Ibidem	№ 222. ♂ 10.VII.28. Ibidem	№ 225. ♂ 9.VII.28. Ibidem	№ 298. ♀ 4.XII.28. Ibidem
L	79.2	80.5	94.6	84	81.5	82	86.3	79.6	95.5	90.3	96	87	82
Ca	79.1	78.5	95	77	68	78	75	73	85	—	83.5	91	74
Pi	20	20	21.5	19.2	19.1	19	19.4	19.8	20	19.3	20	18	20
Au	14	13.9	14	14	13.8	13.5	14	15	15.5	15	13	—	15
Загальна довжина	—	22.8	25	23	—	22.8	—	22.5	24.8	24.7	—	22.5	23
Конділобазальна довжина . . .	—	21	22.7	20.7	—	20	—	20	22.5	21.3	—	20.5	20.9
Основна довжина	—	18.5	19.5	18.7	—	18.5	—	17.8	20.5	18.9	—	18	18.9
Вилицева ширина	—	10.9	11.8	11.3	—	11.5	—	11.4	11.5	12.6	—	—	11.3
Межіочна ширина	4.2	4.7	4.3	4.3	—	3.9	—	4.1	4.2	3.8	—	4.7	4.2
Довжина носових кісток	8	7.7	8.6	7.9	—	7.8	—	8.5	9	8.2	—	8	8.4

26. *Apodemus agrarius nikolskii* Migulin.

Польова миша.

У моїй колекції нема ні одного примірника цієї миші, але в тих місцевостях, де мені взагалі доводилося переводити збирання матеріалу, населення дуже добре знає цю звіринку і відрізняє її від інших мишей по характерній чорній смугі, що проходить вздовж спини.

Fam. Leporidae.—Зайці.

27. *Lepus europeus* Pall.

Заєць сірий або звичайний

Матеріал: дві шкурки с. Якімівка Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської округи—Л. І. Чорний.

Заєць сірий дуже поширений у межах Дніпропетровщини. №№ 322, 323.

Ordo Carnivora.—Хижак.

Fam. Canidae.—Родина собак.

28. *Canis lupus* L.—Вовк.

В теперішній час вовки зустрічаються в невеликій кількості. За відомостями Новомосковського Районового Відділу ВУСМР'у вовк був зареєстрований зимою 1927-28 р. в Самарському лісі в околицях с. Знам'янка, де він задавив дику козу. У вересні 1928 р. рибалки с. Ямбург впіймали вовка і доставили у живий куток Дніпропетровського Ін-ту Нар. Освіти.

29. *Vulpes vulpes* L.—Лисиця

Лисиця є дуже звичайний і розповсюджений по всій окрузі звір. У квітні 1928 року в балках околиць с. Якімівка Верхньодніпровського р-ну я спостерігав декілька житлових нир з явно визначеними слідами лисиць.

Fam. Mustelidae.—Родина тхорів

30. *Meles meles* L.—Борсук

Борсука добре знають мешканці с. Якімівка Верхньодніпровського р-ну. За їх словами, борсук пошкоджує молоді

качани кукурудзи. За відомостями Новомосковського районного Відділу ВУСМР'у, борсук зустрічається у Самарському лісовому масиві.

Mustela martes L.—Куниця лісова.

В теперішній час натрапити на лісову куницю у Самарському лісі, за відомостями населення, можна дуже рідко.

31. *Mustela foina* Erxl.—Куниця кам'яна.

Підчас мого перебування у м. Дніпропетровському в живому куточку ДІНО були тоді дві куниці, з яких одна була піймана восени 1927 р., а друга восени 1928 р. в м. Дніпропетровському.

32. *Putorius putorius* L.—Тхір звичайний.

Матеріал: один екземпляр—с. Якимівка Верхньодніпрівського р-ну; один екземпляр—Самарський ліс, с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

P. putorius звичайний для Дніпропетровської округи. Одного тхора з зазначених примірників я здобув у руїнах кол. економії, а другий в Самарському лісі. № 30 ♂ 14.IV.28. L—365, Са—140, РІ—51, Аи—28, конділоб.—61.9, основн.—58.3, вилицева шир.—37.2, межиочна шир.—14.4,

33. *Putorius evermanni* Less.—Тхір степовий.

Матеріал: один екземпляр—с. Якимівка Верхньодніпрівського р-ну Дніпропетровської округи.

P. evermanni досить звичайний і розповсюджений у степу Дніпропетровської округи. № 10. ♂ 7.IV.28. L—425, Са—139, РІ—58.5, Аи—28, конділоб. довж.—64.9, основн.—60.4, вилицева шир.—40.5, межиочна—13.5.

Vormela peregusna Güeld.—Перев'язка.

Зібрати будь-які відомості про розповсюдження перев'язки на Дніпропетровщині мені не довелося. Чернай підчас свого мандрування по кол. Харківськ., Полтавській та Катеринославській губерніям зазначив, що перев'язка дуже рідко зустрічається біля Павлограда.

Про розповсюдження перев'язки в сумежній Артемівській окрузі ми маємо певні відомості, що potwierджуються фактичним матеріалом. В. Г. Аверін (2) за зиму 1927-28 р. одержав три шкурки цієї звіринки, що були здобуті в каменярях біля м. Артемівське. За його словами це місце, де перев'язка дійсно трапляється у помітній кількості.

34. *Mustela nivalis* L.—Ласка.

Матеріал: сім екземплярів — с. Орлівщина Новомосковського р-ну Дніпропетровської округи.

Ласка дуже поширена в межах обслідуваної округи. Зустрічається біля людського житла в лісі, в степу і на полі. Особисто мені доводилось знаходити ласок під час уборки врожаю в копицях хліба, куди вони приходять, очевидно, на здобич за мишами. У Самарському лісі ласка теж зустрічається.

Виміри тіла та черепів <i>Arctogale nivalis</i> L	№ 271. ♂ 15.VIII.28 Орл. Новомоск. р. Дніпропетр. окр. Н. Т. Милютін	№ 272. ♀ 15.VIII.28 Ibidem	№ 273. ♀ 16.VIII.28 Ibidem	№ 274. ♂ 10.VIII.28 Ibidem	№ 275. ♀ 16.VIII.28 Ibidem	№ 276. ♀ 16.VIII.28 Ibidem	№ 277. ♀ 10.VIII.28 Ibidem
L	208.5	148.2	169.1	155	149	152.8	175
Ca	62	32.5	37.2	37	34.9	33.2	43.5
Pl	34	19.5	28.2	26	20	21	24
Au	15	11.2	13.9	15	12.8	12.3	14
Основна довжина . .	36.9	—	—	30.7	—	—	28.9
Конділобазальна дов- жина	39	—	—	33.8	—	—	32.8
Вилицева ширина . .	21.2	—	—	16.9	—	—	—
Межиочна ширина . .	8.7	—	—	7.2	—	—	7.8

Lutreola lutreola L.—Нірка, або водяний тхір.

Певних відомостей про розповсюдження нірки в наші часи на Дніпропетровщині зібрати мені не довелося. Цілком можливо, що ця рідка тварина майже зовсім перевелась.

Lutra lutra L.—Відниха, або видра.

Старання зібрати будь-який матеріал про розповсюдження видри в наші часи на Дніпропетровщині не дали позитивного наслідку. І. І. Барабаш-Никифоров (5) наводить один примірник видри, здобутий ще в 1912 р. на острові Форсуні біля села Паньківки Петриківського району.

Ordo Artiodactyla.

35. *Capreolus pygargus* Pall.—

Дика сибірська коза.

В теперішній час у Самарському лісовому масиві залишилась невелика кількість диких кіз. В минулому їх було дуже багато, але хижацьке ставлення самого населення, особливо в революційні, часи дуже скоротили їх численність. За останніми даними Новомосковського Районового Відділу ВУСМР'у диких кіз нараховується біля 27 штук. Додержуються вони переважно Червоноліського Лісництва по таких врощах: Денисівка, Сахарівка та казачий гай.

Питання про походження дикої кози по р. Самарі не розв'язано. Можливо, що вона в ці місцевості завезена, а можливо, що вона завжди жила тут.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аверин В. Г. Хорек-перевязка и наши сведения о ней. Природа и охота на Украине. 1924 г. № 1-2. Харьков, изд. ВУСОР.
2. Аверин В. Г. Про перев'язку або рябого тхора. „Українськ. мисливець та рибалка“. 1928. № (11-12). Харків.
3. Барабаш-Никифоров И. И. Куница каменная в Екатеринославе. „Укр. Охотн. Вестн.“. 1924. № 9. Харьков, изд. ВУСОР.
4. Барабаш-Никифоров И. И. К маммелогической фауне степной полосы Украины. Копытные.
5. І. І. Барабаш-Никифоров. Нариси фавни степової Наддніпрянщини (колишньої Катеринославщини). 1928 р.
6. Барабаш-Никифоров И. И. К вопросу о расширении на Запад ареала распространения выхухолы (*Desmana moschata* L.). Наук. Записки Наук. Дослід. Кат. Біології ДІНО.
7. Браунер А. А. К какому виду принадлежат козули Южной России и Крыма. „Зап. Крымск. О-ва Ест.“, т. 5, 1915 г.
8. А. А. Браунер. Сельскохозяйственная зоология. 1923 г.
9. А. А. Браунер. Список млекопитающих Аскания-Нова. Сборник Степной Заповедник Чапли — Аскания Нова. 1928 г. Москва — Ленинград.

10. Браунер А. А. Про сибірську козулю. Укр. Мислив. та Рибалка, 1928 г. № 10.
11. Браунер А. А. О распространении тушканчика в степном правобережьи Днепра. Укр. Мислив. та Рибалка, 1928. № 7 - 8.
12. К. Ф. Кеслер. „Естественная история Киевского Учебного округа“. Часть систематическая. Животные млекопитающие. Киев. 1850.
13. В. Мартино. Заметки по систематике и географическому распространению некоторых зверьков Крыма. Записки Крымского О-ва Естеств, том VII. 1917 г.
14. Мигулин А. А. О числе детенышей у крапчатого суслика. Захист Рослин. № 3 - 4. 1925. Харьков.
15. Мигулин А. А. Мыши Северо - Восточной Украины. Праці Харьк. Т-ва Дослідників Природи. Т. 50. 1927 р. Харків.
16. А. А. Мигулин. Крапчатые суслики Украины. Т - ди Харк. Т - ва Досл. Прир. Т. 50. Вип. 2. Харків. 1927.
17. Мигулін О. Шкідні та корисні звірі України. 1927, Харків.
18. Мигулин А. А. Обзор грызунов Украины. Захист Рослин. № 3 - 4. 1927 - 28.
19. А. А. Мигулин. Нахождение Лейслеровой летучей мыши (*Nustalus leisleri* Kuhl) на границе Старобельского и Артемовского окр. Укр. Мисливець та Рибалка. 1928 р. № 4.
20. О. О. Мигулін. „Зоогеографическое районирование Украины на основании распространения млекопитающих“. Укр. Мисливець та Рибалка. № 2 - 3. 1929 р.
21. Милютин Н. Г. К вопросу о строении нор серого суслика. Захист Рослин. 1926. Харків.
22. Милютин Н. Г. К биологии серого суслика (*Citellus musicus* Ménét). Труды Первого Всесоюзного Противочумного совещания. Саратов. 31/V — 3/VI 1927 г.
23. Miller Gerrit. Catalogue of the Mammals of Western Evrope. London. 1922.
24. Огнев С. И. Звери Восточной Европы и Северной Азии. Том I. Москва — Ленинград. 1928 г.
25. Огнев С. И. Позвоночные Воронежской губернии. 1924 г.
26. Іван Підоплічка. До біології хом'яка (*Cricetus cricetus* L.). Вісник Природознавства. 1929 р. № 1.
27. І. Підоплічка. Хом'ячки виду *Cricetulus migratorius* Pall. Труды Фіз. - Мат. Відділу УАН. Т. VI, вип. 3. 1928 р.
28. Czernay A. Beobacht. gesammelt. auf Reisen im Chark. und anlieg. Gouv. Bull. d. Nat. d. Moscou. B. 23. 1851. s. 8.
29. Чернай А. Фауна Харьковск. губ. и прилежащих местностей. Т. II. 1853 г., стр. 11, Харьков.
30. Шарлеман Н. В. Новый для фауны бассейна Днепра зверь — выхухоль. Укр. Охотн. и Рыбол. 1925. № 6, изд. ВУСОР.
31. Шарлеман Н. В. Млекопитающие окрестностей г. Киева. Материалы к познанию фауны Ю. - З. России. 1915. № 1. Киев.

N. G. MILJUTIN

Materialien zur Fauna der Säugetiere des Dnjepropetrowsker Kreises.

(Zusammenfassung)

Vorliegende Arbeit stellt das Ergebnis einer Erforschung der Säugetiere im Laufe des Sommers 1928 dar, um den Artenbestand der Fauna des Dnjepropetrowsker Kreises in seinen jetzigen Verwaltungsgrenzen festzustellen.

Der besagte Kreis ist in zoogeografischer Beziehung von grossem Interesse: einerseits wird derselbe von der Hauptwasserader der Ukraine, dem für die Verbreitung der Säugetiere eine natürliche Schranke bildenden Dnjepr durchschnitten, und andererseits hebt sich die Grenze zwischen dem Waldsteppen- und Steppengebiet scharf hervor.

Ausserdem befindet sich am Flusse Samara, welcher in der Gegend von Dnjepropetrowsk in den Dnjepr mündet, ein bezüglich der Säugetierfauna bisher noch wenig erforschtes Waldmassiv.

Das Sammeln des Materiales wurde hauptsächlich im Samaraschen Wald und im Gebiet von Werchnednjeprowsk vorgenommen.

Von den gesammelten 400 Stück Säugetieren bieten folgende Arten ein besonderes Interesse in zoogeografischer Beziehung dar:

1. *Nyctalus leisleri* Kuhl. Zwei anschliesslich aus Weibchen bestehende Kolonien wurden in den Höhlungen einer Akazie 25. V. und einer Eiche 10. VI. 28. im Samaraschen Wald gefunden.

2. *Eptesicus serotinus serotinus* Schreb. Wird im Samaraschen Wald nicht selten angetroffen. Lebt in alten, im Walde stehenden Gebäuden.

3. *Talpa europea brauneri* Satun. Kommt zu beiden Seiten des Flusses Samara vor.

4. *Dyromys nitedula obolenskii* Ognev. Lebt in grosser Anzahl in bewaldeten Feldschluchten des Werchne-dnjeprowsker Gebietes. Haust in alten verlassenen Elsternestern.

5. *Sicista nordmanni* Keys. et Blas. Wird beiderseits des Dnjeprs auf dem grossen Weizenanbauflächen zur Zeit der Ernte angetroffen.

6. *Alactaga jaculus* Pall. Kommt westlich vom Dnjepr vor.

7. *Evotomys glareolus isticus* Miller. Zum ersten Mal im Samaraschen Wald festgestellt.

8. *Silvaemus flavicollis samaricus* Ognev. Gefangen im Samaraschen Wald.

9. *Cricetus cricetus nehringi* Matschie. Findet sich recht häufig im westlich vom Dnjepr liegenden Teil des betreffenden Kreises.

10. *Cricetulus migratorius bellicosus* Charlem. Geunden im Gebiet von Nowomoskowsk.

ЗМІСТ

	Ст р.
Баскін, Б. Л. До будови статевої системи <i>Chaetogaster crystallinus</i> Vejd.	5
Baskin, B. Zum Bau des Geschlechtssystems von <i>Chaetogaster crystallinus</i> Vejd.	5
Зіверт, М. В. Дальші дані з фавни Eucorperoda басейну річки Дінця .	9
Siewerth, M. W. Weitere Angaben über Eucorperodafauna im Donetz-becken	9
Зубко, Я. П. Матеріяли до вивчення фавни ссавців Полтавщини . .	21
Subko, J. P. Materialien zur Fauna der Säugetiere des Poltawakreises .	21
Кузнецова, М. П. Дещо про вплив поліхлоридів на організм (По-переднє повідомлення)	53
Kousnetzowa, M. P. Über den Einfluss sogen. Polychloride auf den Organismus (Vorläufige Mitteilung)	53
Мілютін, М. Г. Матеріяли до фавни Mammalia Дніпропетровської округи	77
Miliutjn, N. G. Materialien zur Fauna der Säugetiere des Dnjepropet-rowschen Kreises	77
Нагорний, О. В., проф. Сучасний стан питання про трупне задубіння .	113
Nagorny, A. W. Prof. Über die Totenstarre	113
Баскін, Б. Л. До будови кровотечної системи <i>Aelosoma tenuidorsum</i> Baskin	149
Baskin. Zum Bau des Blutgefüssystem von <i>Aelosoma tenuidorsum</i> Baskin	149